TEKST: LAURA VAN DER MEER. BEELD: PRIVÉ & ERIK VAN 'T WOUD (PORTRET)

de ontdekking van

'Mijn oma in 1938 in het gras voor het huis van mijn grootouders, het meisje rechts is mijn moeder Laura, de andere twee zijn haar zusjes.'

(Uit: Leer mij je liefhebben)

En zo komen wij die avond aan. We lopen gewoon het kamp binnen. Iedereen staart ons aan. We zien er niet uit natuurlijk, de hoofdjes van Els en Bart zitten helemaal in het verband, vieze steenpuisten en apenpokken door elkaar (...) De volgende dag besluit ik het terrein te verkennen. Het is hier erg groen en het uitzicht is prachtig. Ik zou er een tuintje kunnen aanleggen, bedenk ik me, want ik begrijp maar al te goed dat het om een verblijf van jaren zal gaan. Bij de keuken vind ik stengels van oebi, de bladen die op grove spinazie lijken. Ik zie hierin onmiddellijk voedsel. 'Wat ga jij in vredesnaam doen', wordt me algauw gevraagd. Er wordt hilarisch gelachen om mijn antwoord, de vrouwen zijn ervan overtuigd dat het kamp voor Sinterklaas bevrijd zal zijn.

een familie geschiedenis

Geprikkeld door haar moeders opmerking dat je een boek zou kunnen schrijven over de familie, begint Kristine Groenhart de duizenden brieven en documenten die haar oma heeft nagelaten door te lezen. Ze staat versteld.

'Begin jaren 80, zo rond mijn 20e, begon mijn oma aan de bewerking van haar kampdagboeken. Daarna werd die bewerking onder de familie verspreid en las ik hem ook. Er ging een wereld voor me open, er werd namelijk niet veel over deze periode gepraat. Toch wist ik maar de helft van wat ik nu weet toen ik een paar jaar geleden besloot om een boek over haar leven te schrijven. Bij alles wat ik tegenkwam, dacht ik: goh, dat wist ik niet.'

Eenzaamheid, religie, een overspelige echtgenoot en twee drugverslaafde zoons: wat voor impact heeft dit boek op je familie nu het verhaal van je oma Jo Liese naar buiten is gebracht?

'Voor mijn oom en tantes zal dat moeilijker zijn, ik sta er zelf net ver genoeg vandaan. Deels is het natuurlijk ook hún levensverhaal. Laura, mijn moeder, heeft nooit zoveel verteld over de jaren in het Jappenkamp, waar ze van haar 6e tot haar 9e heeft gezeten. Misschien was ze te jong om zich alles goed te herinneren. Een van de weinige dingen die werd verteld, is dat ze in de drieëneenhalf jaar in het kamp niets is gegroeid: Laura liep in dezelfde jurk het kamp uit waarmee ze destijds was binnengekomen. En ik wist dat oma eten had gesmokkeld in het hoofd van haar pop. Ik denk niet dat het toeval was dat mijn moeder volledig is ingestort op het moment dat ik bezig was met de voorbereidingen van het boek. Ik voerde lange gesprekken met haar en de familie over hun verleden. Als ik in de brieven van Jo iets leuks of opmerkelijks tegenkwam, mailde ik dat door naar iedereen. Alle herinneringen werden naar boven gehaald. Iemand wees mijn moeder op het bestaan van een kampuitkering voor oorlogsslachtoffers. Die kreeg ze inderdaad toegewezen. Eigenlijk hebben alle vier de kinderen zowel lichamelijk als geestelijk iets overgehouden uit die tijd.'

Had je het van tevoren verwacht dat bij je debuut de uitgevers in de rij stonden voor dit boek?

'Er had nog nooit iemand van me gehoord en ik vroeg me af of er een uitgever op me zat te wachten. Ik wilde het dagboek hoe dan ook in boekvorm uitbrengen, desnoods in >

Kristine Groenhart

- **Geboren:** 1964 in Dordrecht
- **Burgerlijke staat:** getrouwd, een zoon (14) en een dochter (13)
- **Opleiding:** Nederlands aan de Universiteit van Amsterdam
- **Carrière:** werkte na haar studie als docent. Met haar man verhuisde ze 11 jaar geleden naar Engeland, waar ze eerst in Londen woonden en later in Hampshire.
  Momenteel is Kristine Groenhart bezig met haar tweede boek, dat in 2010 zal verschijnen
- **Debuut:** *Leer mij je liefhebben*, Athenaeum-Polak & Van Gennep, € 18,95

eigen beheer. Het doel was dat meerdere mensen het konden lezen. Drie jaar lang heb ik er echt alles voor opzijgezet. Ik heb niks anders gedaan: geen vrienden bezocht en niet naar de sportschool gegaan. Dat vond ik heel moeilijk, want ik wist niet of het echt ergens toe zou leiden.

Ik was net met mijn gezin verhuisd en ik vroeg me vaak af of ik niet beter weer een baan kon zoeken. Als ik het even niet meer wist, zat ik sip op de bank. Aan de andere kant vond ik alles wat ik tegenkwam zó boeiend. Als iedereen 's ochtends de deur uit was sloot ik me in mijn werkkamer op en verdween ik weer in de verhalen van mijn oma. Tussendoor maakte ik lange wandelingen met mijn twee honden. Ik woon in Engeland, aan de rand van New Forest, een uitgestrekt natuurgebied. Al lopend ontstonden vaak zinnen in mijn hoofd. Dat klinkt misschien heel romantisch, maar zo is het wel gegaan. In het boek is het Jo die ik het verhaal heb laten vertellen. Aan de hand van alle brieven en dagboeken heb ik haar stem in het boek overgenomen, zodat het nog indringender is geworden.'

'Jaren later liep ze in dezelfde jurk het kamp uit als waarin ze was gekomen'

Jo Liese schrijft vrij gedetailleerd over haar gevoelens, verlangens en gedachten. Ook het sexleven van je grootouders wordt niet onbesproken gelaten. Hoe is het om zulke persoonlijke dingen te lezen van je eigen oma?

'Dat was niet echt gemakkelijk. Toch denk ik dat ze het hele verhaal naar buiten heeft willen brengen. Niet voor niets is werkelijk alles bewaard gebleven, tot de kattebelletjes aan toe. Ik ben veel dichter bij mijn oma en opa komen te staan. Mijn opa heb ik eigenlijk pas door alle brieven echt leren kennen, want van hem wist ik vrij weinig. Ik kan me niet herinneren dat hij ooit bij ons thuis is geweest. Zijn nieuwe vriendin werd volkomen geaccepteerd door de familie, maar toch heeft mijn moeder na de scheiding van haar ouders partij gekozen voor mijn oma. Achteraf heeft ze spijt dat ze hem heeft laten vallen. Het was een lieve, maar ook erg egocentrische man. Hij deed alles voor zijn werk maar was er nooit voor zijn gezin.

Al zijn mijn grootouders overleden, ik heb wel het gevoel dat ze allebei weten dat ik met dit boek ben bezig geweest. Werkelijk alles zat mee, zelfs het schrijven ging van een leien dakje. Ik had de tijd, de documenten en tot slot een goede uitgever.'

En een literair agent die je nog van vroeger kende?

'Een jaar geleden heb ik een *proposal* en een deel van het manuscript naar Paul Sebes van uitgeverij Athenaeum gestuurd. Ik kende hem nog van de middelbare school; had hem voor het laatst gezien op mijn eindexamenfeest. 25 jaar lang hebben we geen contact gehad. Dat hij een literair agent was, wist ik niet. Een vriendin wees me erop dat ik hem toch maar moest benaderen. Dat moment, wanneer iemand anders je verhaal gaat lezen, vond ik eng. Dan begint het echt serieus te worden. Ondertussen ging ik met mijn moeder en oom naar Indonesië om de plaatsen waar het gezin heeft doorgebracht te bezoeken en een beter beeld te krijgen. Op de dag dat ik terugkwam, stuurde Paul me een e-mail. Hij liet me weten dat hij er wel wat in zag. Nadat ik het manuscript had afgerond wilden vier grote uitgevers de rechten van mijn boek kopen. Ik had het voor het uitkiezen. Volgens mijn moeder heeft alles gewoon zo moeten zijn.

Toch is het nooit een langgekoesterde droom van me geweest om schrijfster te worden. Ik zie mezelf ook helemaal niet als schrijfster. Zonder het dagboek van mijn oma was ik nergens. Naar mijn idee hebben we het boek samen geschreven. In ieder geval voel ik me meer met haar verbonden. Achteraf denk je wel: had ik maar meer tijd met Jo doorgebracht, ik had nog wel een paar dingen aan haar willen vragen. Over haar huwelijk bijvoorbeeld. Dat was vrij liefdeloos, al heeft ze tot het eind van mijn opa gehouden.'

In welk opzicht voelde je je verbonden met haar tijdens het schrijven?

'Doordat ik net was verhuisd, voelde ik me eenzaam. Hoe het voor haar geweest moet zijn in Indonesië, dat is absoluut niet voor te stellen. Het feit dat ik me helemaal op het boek heb gestort, hielp me om mijn eigen problemen te relativeren. Ik kom er wel doorheen, dacht ik dan. Omdat ik zo diep in de materie ben gedoken, heb ik ook mijn moeder beter leren kennen. Het is heel prettig om meer van je eigen achtergrond te weten, zodat je beter weet wie je bent.'

Wat begrijp je nu beter van je oma, van je moeder en van jezelf?

'Mijn oma kon absoluut niet tegen luxe. Als iemand haar wat duurs gaf, werd ze boos. Ze gunde zichzelf helemaal niks, maar ondertussen was ze wel heel vrijgevig. Tijdens mijn studie Nederlands aan de universiteit in Amsterdam woonde ik bij haar op kamers. Op een dag kwam ik thuis met nieuwe laarzen, die ik aan haar liet zien. Later vond ik een envelop met geld die ze onder mijn slaapkamerdeur had doorgeschoven, terwijl ze het zelf niet breed had. Nu ik haar verleden goed ken, kan ik alles beter plaatsen. En je leert meer dingen te waarderen.

Mijn eigen generatie kwam nooit wat tekort, die van mijn kinderen is eigenlijk verwend. Maar mijn moeder heeft nooit kunnen studeren; in een gezin van zes kinderen was daar gewoon geen geld voor. Ze kan zich er behoorlijk over opwinden als de kleinkinderen weinig uitvoeren op school. Na haar eindexamen aan het gymnasium heeft ze nog geprobeerd om haar studie rechten zelf te betalen door op een advocatenkantoor te werken. Dat is niet gelukt, het ging gewoon niet samen. Ik weet zeker dat ze een heel goeie advocaat zou zijn geworden.'

Het boek is af, de dagboeken van je oma zijn opgeborgen. Is het verhaal voor jezelf ook afgerond?

'Ik heb er nog geen afscheid van genomen. Juist nu komen alle reacties op gang, vandaar dat ik er nog niet klaar mee ben. Het verhaal zit voor altijd in mijn hoofd. Daarnet nog, toen ik van het Amsterdamse Centraal Station kwam lopen en de kerkklok hoorde slaan. Dan denk ik gelijk aan mijn opa, die

tien jaar lang dominee was aan het Oudekerksplein. En hoe rijk en vol het leven van mijn oma is geweest en hoe ze er altijd middenin is blijven staan.'

Je zei dat je nooit een boek had kunnen schrijven zonder de dagboeken en brieven van je oma. Toch ben je met het volgende boek bezig, waar de rechten ook al van zijn verkocht.

'Toen een tante van mijn vaders kant hoorde waar ik mee bezig was, vertelde ze dat ze nog wel wat voor me had. Haar man heeft in de Tweede Wereldoorlog als dwangarbeider in Duitsland gewerkt, een periode waar hij nauwelijks over gesproken heeft. Er zijn nog talloze brieven van hem bewaard, die ik voor het volgende boek gebruik. Zelf heb ik dit soort geschiedenissen altijd erg boeiend gevonden. Wij hebben verhalen over de oorlog nog uit de eerste hand van onze ouders of grootouders. Maar daarna zijn alle bijzondere verhalen van mijn familie op. Of ik dan nog een boek zal schrijven, weet ik niet. Ik kijk nooit zo ver vooruit.' «

'Op deze foto uit mei 1937 staat mijn oma links achteraan tussen de leden van de Christelijke Meisje Club Madjoe (C.M.C.M.), die ze had opgericht op Sumatra om de meisjes en vrouwen te onderwijzen over zaken als hygiëne, kinderverzorging, koken, dansen, maar ook over de Bijbel.'

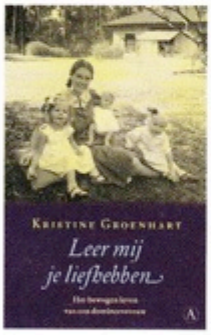

Leer mij je liefhebben **vertelt het verhaal van Jo Liese (1913-1999). Als domineesvrouw woonde ze met haar man Wolter jarenlang in Indonesië, waar ze ten slotte met haar vier jonge kinderen in een Jappenkamp terechtkomt en ternauwernood overleeft. Weer terug in Nederland krijgt het echtpaar nog twee kinderen, maar het huwelijk houdt geen stand. Ondanks de schaamte en schande is na 25 jaar de scheiding een feit.**

(Uit: Leer mij je liefhebben)

Snel achter elkaar krijg ik twee kleinkinderen. Ik voel me veel te jong om oma te zijn. Ik ben pas 46 en heb zelf nog twee kleine kinderen. 7 maart 1959 zijn we 25 jaar getrouwd, maar Wolter spreekt er niet over tegen mij. Een paar dagen ervoor loopt hij naar de bovenste verdieping, waar Laura en Kris inmiddels wonen. Tegen hen zegt hij dat ons huwelijk niet bepaald geslaagd is, en we dus geen feest zullen geven. Wel gaan we uit eten in een restaurant. Hij geeft me een armband die ik draag met pijn in mijn hart. Hoeveel blijer was ik geweest met wat liefde, of met iets waarvoor hij zich uitgesloofd zou hebben.